

5. Лазоренко Є. Ю. Прецедентні рішення касаційного суду у кримінальному судочинстві: види та значення (порівняльно-правова характеристика). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. Вип. 4. С. 167–175.

6. Загальнодоступна онлайн-енциклопедія «Вікіпедія». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Res_judicata.

7. Загальнодоступна онлайн-енциклопедія «Вікіпедія». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Res_judicata.

*Загуменна Юлія Олександрівна,
професорка кафедри теорії та історії
держави і права факультету № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидатка юридичних наук, доцент*

ПОГЛЯДИ Т. МОРА НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ

Один із найпомітніших представників англійської ранньомодерної політико-правової думки [1], що зробив оригінальний внесок у розвиток концепції публічної безпеки, був державний діяч, юрист і мислитель Томас Мор (1478–1536 рр.), який «не міг не визнавати проблем, що існували в тогочасній Європі, що тільки відходить від середньовічних моделей управління та світогляду» [2, с. 32]. Разом із тим, у своїх теоретичних роздумах він спирався на значний практичний управлінський державний досвід, а проте не сформулював цілісного вчення про публічну безпеку. Його безпекові погляди мають підпорядкований характер по відношенню до його унікального теоретичного проекту, уособленням якого став його найвідоміший твір «Утопія» [3]. Тож розуміння безпекової проблеми Т. Мором ми можемо з'ясувати на основі аналізу цього твору, а так само й інших частин його політико-правової спадщини. При цьому виходячи з його утопічних візій влаштування політичного життя можна збагнути не лише ідеальний стан публічної безпеки, а й ті актуальні проблеми, з якими стикався мислитель і які він прагнув розв'язати у своїх працях.

Будучи християнським мислителем, Т. Мор прагнув поєднати у своїх поглядах на безпеку раціональні аргументи та Одкровення, дане в Святому Письмі. Проблема безпеки він історично вбачає в гріхопадінні людства, наслідком якого стала роздробленість, розірваність людської природи, чвари і страждання. Отже, гріхопадіння відкриває проблему безпеки, яку втратила людина, протиставивши себе Творцеві. Відповідно, виникає потреба в гарантуванні втраченої безпеки людини, що може дати політична влада,

інституціалізована в державі. При цьому оскільки люди не є досконалими, ніхто з них не може бути наділений абсолютною владою. Тим самим Т. Мор, по суті, вбачає в абсолютній владі джерело небезпек для людей, переконуючи, що оптимальним влаштуванням є її обмеження парламентом, який забезпечує обговорення рішень перед їх ухваленням, що сприяє їх зваженості і поміркованості, уникненню крайнощів і сваволі. У такий спосіб державці уникають хибних та свавільних рішень, що можуть завдати шкоди державі. Держава ж повинна поводити себе по відношенню до підданих, як сторожова собака і охоронець, але не як тиран і вовк, що розорє отару. У цій концепції державець здатен гарантувати безпеку суспільства і держави, управляючи підданими, а не рабами, де він сам слугує спільному благу, елементом якого є публічна безпека.

Важливо, щоправда, що в Морівій концепції публічної безпеки її гарантування не пов'язується вже з християнством: утопійці цілком вдало можуть її забезпечити без опертя на християнське Одкровення, адже мислитель свідомо позбавляє їх знання християнського віровчення. У такий спосіб Т. Мором був зроблений рішучий крок від християнського влаштування й обґрунтування засад публічної безпеки до її організації на раціональних засадах – моралі та права, але без участі домінуючої в тогочасній Європі конфесії, що об'єктивно наближає його до ранньопротестантського (М. Лютер, Ж. Кальвін) бачення ролі держави в гарантуванні національної безпеки.

Іншим важливим нововведенням Т. Мора була відмова від одноосібного монархічного принципу гарантування цієї безпеки. на його погляд, важливим елементом гарантії публічної безпеки є наявність виборного державного органу, який, втім, не заміщає повністю монарха, але діє у злагоді з ним, урівноважуючи ймовірні прояви сваволі з боку абсолютного монарха. Це пояснюється тим, що, за Т. Мором, виборні особи більш сприйнятливі до розумних порад, ніж королі; їх вибір в управлінні державою більшою мірою ґрунтується на розумній згоді між людьми; вони м'якші та поблажливіші до людей; якщо ж вони є поганими управлінцями, то є надія їх замінити кращими. Небезпека одноосібної влади в державі полягає, за Т. Мором, і в тому, що такі правителі схильні до гордині, яка спотворює їхні судження і змушує зловживати владою. Тож розглядаючи монархічну владу, Т. Мор схиляється до того, що це цілковито земне установа, покликане виконувати службову функцію в суспільстві – забезпечувати безпеку, мир і порядок. Такий підхід різко контрастував із панівними на той час поглядами щодо божественного походження королівської влади.

Парадоксальність Морівій концепції національної безпеки полягає в тому, що її раціоналізм був обґрунтований за допомогою образного структурування політичних і правових інститутів не в реальному світі, а в уявній державі – Утопії. Утопічність цієї держави не перекреслює раціональності обґрунтованої Т. Мором моделі її влаштування в цілому і її безпеки зокрема.

Основою неприйнятності наявної системи національної безпеки та

конструювання власної, «утопічної» для Т. Мора були уявлення про ірраціональність наявних її моделей і форм, які функціонували чи то під ідеологічним впливом церковного вчення, чи під дією нестабільних психічних станів державців. Саме введення елементів раціональності в систему національної безпеки допоможе, на його думку, уникнути тих концептуальних вад, якими відрізняється влаштування цієї безпеки в сучасній для нього Англії та й в усій тогочасній Європі. Попри позірну утопічність свого теоретичного проекту, Т. Мор вважав виток дискурсу безпеки в стані хаосу та насилля, яке слід було обмежити застосовуючи насильство упорядковане, «м'яке».

Ключовими загрозами публічній безпеці Т. Мор вважав нерівність і соціальну несправедливість, пиху і марносластво знаті, нехтування потребами народу. Зубожіння народу є шляхом до руйнування держави, адже «де можна знайти більше чвар, як не серед злидарів? Хто якпайнаполегливіше прагне до перевороту, як не ті, кому не до вподоби існуючий суспільний лад? У кого, нарешті, є більш відчайдушне прагнення викликати загальне сум'яття, в надії на цьому поживитися, як не у тих, кому нічого втрачати?» [3]. З другого боку, небезпеку в державі провокує і політика верхівки, що вдається до насильства по відношенню до підданих, зокрема конфіскацій землі та іншого майна, коли, як в Англії «вівці їдять людей»¹. У сучасних державах загрозою безпеці він також вважає наявність постійного війська: воно підриває не лише владу, а й плюндрює поля і міста, що веде до занепаду держави; натомість у разі війни таке військо, навіть загартоване в боях, часто виявляється не в змозі впоратися із народним ополченням. Понад те, наявність війська більше загрожує безпеці, бо провокує війну; а про неї слід дбати менше, ніж про мир [3].

Особливо загрозовою для безпеки держави є війна, адже вона підриває засади моральності всередині держави, відкриває шлях до поширення розбійництва та убивств, що стають дедалі зухвалішими, руйнує законність, підриває скарбницю, спричиняє розорення підданих. Тому краще звертатися до вирішення внутрішніх проблем всередині країни і «залишити у спокої інші держави», аби «люди могли жити в добробуті й безпеці, вільні від несправедливості» [3].

Тому їх подолання він вважав єдиною можливим шляхом до встановлення еталону такої безпеки, для чого він вдався до конструювання вигаданої держави – Утопії. Конструюючи її бачення, мислитель вдався до систематизації ключових умов її гарантування, до яких він, зокрема, відніс відсутність приватної власності, обігу грошей, державну монополію на зовнішню торгівлю, всезагальну рівність і трудову повинність, інститут патріархальної сім'ї з необмеженою батьківською владою, уніфікацію моральних засад, ясність і нечисленність законів, відсутність соціальної мобільності (подорожі до інших міст дозволені з дозволу глави сім'ї, а за кордон – з дозволу уряду), мінімальну соціальну диференціацію, державне виховання дітей, нав'язування всім членам суспільства єдиного

¹ Малася на увазі політика огороджувань в тогочасній Англії.

життєствердного способу мислення, трудовий колективізм та аскетизм у побуті. Всі ці соціальні інститути утопійців слугують «правильними» засадами гарантування внутрішньої безпеки в концепції Т. Мора. Відтак, усі ці елементи є взаємодоповнюваними в його конструкції публічної безпеки. При цьому метою будь-якого законодавства, і утопічного в тому числі, мислитель вважає підтримання правопорядку і безпеки, що досягається більшою мірою тоді, коли і законодавство, і моральні настанови є суголосними, одновекторними в суспільстві.

Водночас така безпека, за його задумом, має гарантуватися постійним наглядом за підданими, що породжує почуття колективного сорому, яке виступає додатковим регулятивним елементом формування високої індивідуальної самодисципліни і самоконтролю як ключових суб'єктивних засобів підтримання внутрішньої безпеки і правопорядку. Відтак, правова система ґрунтується не стільки на правових нормах, скільки на тотальному контролі, який продукує самодисципліну і самоконтроль кожного окремого індивіда. По суті, Т. Мор тут репрезентує підхід, властивий антропологічному песимізму: антисоціальні дії і вчинки людей, схильних до зла від природи, слід обмежувати за допомогою тотального контролю з боку сім'ї, суспільства і держави. Такий контроль, отже, має всеосяжний і всепроникний характер, що не довіряє зіпсутій людській природі та прагне вгамувати її реальні чи потенційні злі прояви, а відтак – загрози безпеці соціуму. Виокремлення категорії рабів із-поміж числа злочинців вказує на крайні заходи, до яких може вдаватися держава навіть в такому – «ідеальному» – суспільстві, прагнучі зберегти свою безпеку. виправдання інституту державного рабства задля підтримання внутрішньої безпеки було справжнім «відкриттям» для політико-правової думки першої половини XVI ст., особливо з огляду на зворотні процеси утвердження засад політичної свободи людини, властивих гуманізму того часу.

Характерно, що релевантним особистій несвободі утопійців є й використання в цілях внутрішньої безпеки держави демографічного фактора: власті пильно стежать за чисельністю утопійців, і якщо вона перевищує певну межу, то надлишок переселяють до колоній. У такий спосіб досягаються дві цілі забезпечення безпеки: по-перше, держава позбавляється надлишку населення, яке потрібно годувати і за яким потрібно стежити, тобто уникає зайвих витрат на свою безпеку, а, по-друге, завдяки колонізації відбувається повзуче поширення влади утопійців на сусідні країни, їх поступова асиміляція і підпорядкування сусідів владі утопійської держави.

Віддачі перевагу оборонним війнам у зовнішній політиці, Т. Мор насправді не відмовляє державі в експансіонізмі. Так, утопійці використовують риторику оборонних воєн задля досягнення експансіоністських та іредентистських цілей. Моровій утопії властивий расистський підхід до інших націй і зневага до їх окремішності і праву на самовизначення, що він заперечує і на запереченні чого прагне будувати безпеку Утопії. Таким чином, внутрішня безпека Утопії підважується цивілізаторською місією утопійців по відношенню до інших народів, яких

вони вважають неповноцінними, меншовартісними. Такий підхід багато в чому випереджав колонізаторську політику Англії в майбутньому, слугуючи її ідейним виправданням [4, с. 54–55; 5, с. 12].

Іншим важливим інструментом гарантування зовнішньої безпеки держави Т. Мор вважає ведення воєн за допомогою союзників та на території інших держав, використання корупції (підкупу) та замовних убивств серед своїх ворогів, використання найманого війська, посилення торгової та політичної присутності утопійців в інших країнах, тобто пряме втручання у внутрішні справи інших держав. Характерно, що попри нездійсненність запропонованого проекту державного влаштування, що, вочевидь, добре усвідомлював і автор, у концепції Т. Мора утопійцям властиве саме раціональне військове планування, що розходиться з їх «мирною» риторикою. Так, свої життя вони «вважають занадто цінними, щоб гинути в боях, тож радо витрачають гроші на найманців із сусіднього народу, вбачаючи в цьому велику послугу суспільству: «Утопійцям байдуже, скільки таких чоловік загине, бо вони виходять з тієї точки зору, що людський рід буде їм вдячний, якщо пощастить очистити землю від усіляких покидьків, від гидкої й нікчемної зграї» [6]. У разі вдалої військової компанії утопійці призначають на керівні посади в завойованих країнах своїх чиновників. Тому в сучасній науковій літературі такі підходи кваліфікують як «перші спроби Тюдорів розробити теорію колонізації» [7, с. 6; 8, с. 21]. Насильницька колонізація та асиміляція інших народів не обходять утопійців. Тим самим поглядим Т. Мора на безпеку можна визнати колоніалістськими та експансіоністськими [9, с. 31].

При цьому ідеалом зовнішньої безпеки для держави, за Т. Мором, є мир, який забезпечує дипломатія. Проте цей мир не ґрунтується на мирних договорах, адже у світі більшість державців їх не дотримується. Відтак, у зовнішній політиці пропонується користуватися не правом (як це пропонуватимуть Ф. де Віторія, Ф. Суарес, Г. Гроцій та їхні послідовники), а подвійними стандартами (у чому проглядається суголосність із позиціями Н. Макіавеллі), які Т. Мор вважає найліпшим для підтримання миру і безпеки у стосунках із сусідами. Отже, мирні договори він вважає обмежувачем нестримного експансіонізму, стримувачем нав'язування своєї політичної волі іншим країнам і народам, які утопійці вважають меншовартісними. Відтак, зовнішня безпека ґрунтується на безумовній гегемонії однієї держави (у Т. Мора – Утопії) над іншими, її підтриманні й закріпленні будь-якими засобами – як мирними, так і військовими. Будь-яка війна, що її ведуть утопійці, за Т. Мором, автоматично є справедливою і виправданою, адже вона ведеться цивілізованим народом проти диких, варварських народів, з метою поширення цивілізаторської місії [10, с. 65–91].

Список використаних джерел

1. Burgess G. British political thought, 1500–1660. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2009. 432 p.

2. Іленьків Г. В. Принципи раціоналізму в утопічних та антиутопічних теоріях: політологічний контекст : дис. ... канд. політ. Наук : 23.00.01 – теорія та історія політичної науки. Львівський національний університет імені І. Франка. Львів, 2018. 238 с.

3. Мор Т. Утопія. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3752>.

4. Davis J.C. Utopia and the Ideal Society : A Study of English Utopian Writing, 1516–1700. Cambridge : Cambridge University Press, 1983. 440 p.

5. Burgess G. British Political Thought, 1500–1660 : The Politics of the Post-Reformation. British Studies Series / Edited by J. Black. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2009. 432 p.

6. Герасименко О. «Утопія» Томаса Мора : рецепт щастя чи заклик до роздумів? URL: <https://www.verbum.com.ua/02/2020/political-systems/more-utopia-island/>

7. Balasopoulos A. Unworldly Worldliness : America and the Trajectories of Utopian Expansionism. *Utopian Studies*. 2004. Vol 15.2. P. 3–35.

8. Knapp J. An Empire Nowhere : England, America and Literature from Utopia to the Tempest. *The New Historicism Series*. 1992. № 16. 1992. 407 p.

9. Güneysu G. Thomas More's Utopia : a manual for expansionist foreign policy? *Law & Justice Review*. 2017. Year 9, Issue: 15. P. 23–35. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3121080>

10. Raschi F. Peace and war in Thomas More's «Utopia»: just war and pacifist thought in the XVIth century. *Governare La Paura. Journal of Interdisciplinary Studies*. 2016. 9 (1). P. 65–91.

Контаровська Мар'яна Василівна,
аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ

НАЦІОНАЛЬНІ СТАНДАРТИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ, ЯКІЙ НАДАЄТЬСЯ ПСИХІАТРИЧНА ДОПОМОГА В ПРИМУСОВОМУ ПОРЯДКУ

Дотримання прав людини – завжди залишається пріоритетним напрямом державної політики будь-якої цивілізованої країни. Україна, незважаючи на виклики сьогодення, упевнено стала на шлях європейськості і удосконалює своє законодавство.

Основним Законом нашої держави, іншими актами вітчизняного законодавства проголошено право на охорону здоров'я, яке забезпечується дотриманням певних стандартів, в тому числі міжнародних, які закріплені в